

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ SLAVYAN UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

SEVDA AQİL QIZI KAZIMOVA

AZƏRBAYCAN DİLNDƏ İNGİLİSDLLİ SÖZLƏRİN
UNİFİKASIYASI

10.02.20 – Müqayisəli-tarixi və müqayisəli-tipoloji dilçilik

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru elmi
dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2012

Dissertasiya Odlar Yurdu Universitetinin Jurnalistika, dil və ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:	filologiya elmləri doktoru, professor Mğbariz İmran oğlu Yusifov
Rəsmi opponetlər:	filologiya elmləri doktoru, professor Sevinc Abbasqulu qızı Məhərrəmov filologiya elmləri doktoru, dosent İlham Mikayıl oğlu Tahirov
Aparıcı təşkilat:	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Müasir Azərbaycan dili və Xarici dillər kafedraları

Müdafiə «_27_»_09__2012-ji il saat «____»-da Bakı Slavyan Universiteti nəzdində filologiya elmləri doktoru və filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini təşkil edən D.02.071 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, S.Rüstəm küçəsi 25

Dissertasiya ilə Bakı Slavyan Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat «____»_____2012-ci il tarixində göndərilmişdir.

D.02.071 Dissertasiya Şurasının elmi katibi
filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

N.R.Muqimova

DISSERTASIYANIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Müasir qloballaşma prosesində sözlərin bir dildən başqa dilə keçməsi ikidillilik şəraitindəki prosesdən kəskin şəkildə fərqlənir. İkidillilik mərhələsində hegemon dil rəsmi informasiya vasitəsi kimi işlənir. Hegemon dil özünün rəsmilik səviyyəsinə müvafiq olaraq ölkədəki bütün fəaliyyət sahələrinə nüfuz edir. Hətta, təhsildə, rəsmi idarəçilik işlərində, kargüzərliqda, mətbuatda, xarici əlaqələr sistemində hegemon dil avanqardlıq funksiyasını öz nüfuzu altına alır. Beləliklə, milli dilin informasiya mühiti daralır, bu dil, bir növ, «ev», «mətbəx», «məişət» dili səviyyəsində işlənməyə başlayır. Milli dilin nüfuzunun aşağı düşməsi bununla bitmir. Hər hansı gündəlik ictimai-siyasi və beynəlxalq səviyyəli informasiyaların çatdırılmasında hegemon dilin ifadə vasitələrindən istifadəyə zəruri ehtiyac yaranır. Milli dil özünün mətbuat, təhsil, idarəçilik, beynəlxalq əlaqə və kommunikasiya hüququnu özündə saxladığı halda belə, hegemon dilin leksik-terminoji vasitələrinin işlədilməsi ehtiyacı zəruri tələb kimi yerində qalır. Ən yaxşı halda, milli dil öz yazılı dil sistemində hegemon dilin ifadə vasitələrinin unifikasiyasını həyata keçirmək problemini həll etmək olur. Azərbaycan dilində də ikidillilik mərhələsində belə problemlər mövcud olmuşdur. Azərbaycan dilçiliyində, məhz unifikasiya, kodifikasiya, kalkalaşma və s. kimi terminlərlə bağlı anlayışlar da ikidillilik mərhələsinin məhsulu kimi yaranmağa başlamışdır.

Qloballaşma mərhələsində isə sözlərin başqa dillərə keçidində tamam başqa istiqamətlər meydana çıxmışdır. İkidillilik mərhələsində milli dilin informasiya hüdudu məhdudlaşdırıldığı halda, qloballaşma mərhələsində milli dil özünün müstəqillik hüququnu saxlayır. Milli dil nəinki müstəqil şəkildə ən zəruri informasiya problemlərini həll edir, həm də müvafiq informasiyaları beynəlxalq aləmə çıxara da bilir. Sözlər milli dillərə daha çox inteqrasiya mühitindən asılı qaydada daxil olur. Ancaq milli dillərə qloballaşmanın təsiri daha böyükdür. İkidillilik şəraitində hegemon dil öz nüfuzu əhatəsindəki milli dillərə təsir edirdisə, qloballaşma mərhələsində aparıcı informasiya dilinin təsir dairəsi daha da genişlənir. Müasir dövrdə öz əhatə dairəsinə görə altı dil (ingilis, fransız, çin, ərəb, ispan, rus) beynəlxalq informasiya vasitəsi kimi BMT-də qeydiyyatla alınmasına baxmayaraq onların içərisində ingilis dili öz təsir dairəsinə görə avanqarda çevrilmişdir.

İngils dili özünün qlobal informasiya funksiyasını həyata keçirərkən başqa dillərə məcburi təsir göstərmir. Çünki qloballaşma bütün informasiyaları əhatə edir.

Qlobal informasiya mühitində Azərbaycan dilinə yeni sözlərin və ifadə vasitələrinin daxil olması dil normalarının tənzimlənməsini tələb edir. Alınma sözlər müqabilində normaların tənzimlənməsinin ən aparıcı istiqaməti unifikasiya problemlərinin həll edilməsindən ibarətdir. Unifikasiya məsələsi hələ ikidillilik şəraitində rus dili vasitəsi ilə başqa dillərdən alınan sözlərlə əlaqədar meydana çıxmışdı. Həmin mərhələdə unifikasiyanın aparıcı istiqamətləri rus dilindəki variantlar bazasında müəyyənləşdirilirdi. Bu sahədə, artıq bir sıra ənənələr də yaranmışdır. Qlobal informasiya məkanında isə yeni problemlər baş verir. Əvvəlki ənənələrin saxlanması ilə yeni qaydaların tətbiq olunması da dilçiliyin vacib problemləri kimi nəzərə alınmalıdır. Bütün bunlar, ümumilikdə, ingilisdilli sözlərin unifikasiyası probleminin həll olunması istiqamətində mövzunun aktuallığını təşkil edir.

Tədqiqatın obyektı. Tədqiqatın obyektı Azərbaycan dilində işlənən ingilisdilli sözlərdən ibarətdir.

Tədqiqatın predmeti. Tədqiqatın predmeti ingilisdilli sözlərin Azərbaycan dilində unifikasiyasını reallaşdıran dil vasitələridir.

Tədqiqatın məqsədi. Tədqiqatın məqsədi Azərbaycan dilində ingilisdilli sözlərin unifikasiyası fonunda dil normalarının müəyyən edilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın vəzifələri. Qarşıya qoyulan məqsədə aşağıdakı əsas vəzifələrin həlli ilə nail olunur:

- qloballaşma şəraitində bir dildən başqa dilə söz keçidinin intensivliyini və nitq normaları baxımından unifikasiyasının xüsusiyyətlərini tədqiq etmək;

- Azərbaycan dilində işlədilən ingilisdilli sözlərin mühitini müəyyən etmək və unifikasiyanın əsas prinsiplərini şərh etmək;

- fonetik unifikasiyada transkripsiya və transliterasiyanın rolunu öyrənmək;

- grafik unifikasiyasının üsullarını izah etmək;

- orfoqrafik və orfoepik unifikasiyasının əsas şərtlərini təsvir etmək;

- Azərbaycan dilində ingilisdilli sözlərin morfoloji unifikasiyasının təzahür formalarını təhlil etmək;

- Azərbaycan dilində ingilisdilli sözlərin sintaktik unifikasiyasını və nitq normalarını öyrənmək;

Tədqiqatın metodları. Tədqiqat işində dissertasiya materialını bilavasitə müşahidə və kompleks şəkildə təsvir etmək metodundan, tutuşdurma və qarşılaşdırma metodlarından, struktur-semantik və funksional-sintaktik metodlarından istifadə edilir. Bəzi hallarda linqvistik eksperiment və transformasiya metodları tətbiq edilir. Linqvistik təhlil üsulu əsas və aparıcı yer tutur. Bununla birlikdə, təhlil olunan material uyğun olaraq, tutuşdurma və qarşılaşdırma üsulundan da istifadə edilir.

Tədqiqatın mənbələri. Tədqiqat işində əsas mənbə kimi ingilis və Azərbaycan dillərinin lüğət tərkibini özündə əks etdirən ingiliscə-azərbaycanca, azərbaycanca-ingiliscə, ingiliscə-rusca, rusca-ingiliscə müxtəlif xarakterli lüğətlərdən, orfoqrafiya və orfoepiya lüğətlərindən, izahlı lüğətlərdən, mətbuat nümunələrindən, reklamlardan, elanlardan, xidmət və məişət sahəsinə aid materiallardan, kütləvi informasiya vasitələrinin (radio və televiziya) reklamlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işində ingilisdilli sözlərin Azərbaycan dilində unifikasiyası ilk dəfə olaraq fonetik, morfoloji və sintaktik amillərin sıx əlaqəsinə əsaslanaraq kompleks şəkildə tədqiq edilir. Dilin bütün səviyyələrində unifikasiyanın mövsudluğu konkret materialla təsbit olunur. Qloballaşma şəraitində söz keçidləri intensivləşdiyi üçün unifikasiya prosesi də öz həddlərini genişləndirir. Odur ki, unifikasiya probleminin sistem daxili bir hadisə kimi araşdırılması işin elmi yeniliyi təşkil edir. İkidillilik şəraitində unifikasiyada əsas obyekt rus dili bazasındakı adekvatlardan ibarət idi. Azərbaycan dili indiyə qədər mövcud olan unifikasiya əməllərini saxlamaqla bu prosesdə meydana çıxan yeniliklər müqabilində öz variantını ortaya qoymalıdır. Dissertasiyada bu kimi məsələlərin nəzərə alınaraq işıqlandırılması da işin elmi yeniliyi kimi nəzərə alınə bilər.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Azərbaycan dilinə əsrlərlə başqa dillərdən, xüsusilə, ərəb, fars və rus dillərindən sözlər daxil olmağa başlamışdır. Lakin indiyədək bu dillərdən daxil olan sözlərin unifikasiyası barədə fundamental və monoqrafik tədqiqat aparılmamışdır. Əlbəttə ki, orta əsrlərdə ərəb, fars dillərindən Azərbaycan dilinə daxil olan sözlərlə əlaqədar unifikasiya ilə bağlı

tədqiqat işi aparılırdı bu gün onun əhəmiyyəti dilçi mütəxəssisləri heyrətləndirməyə bilməzdi. Rus dilindən Azərbaycan dilinə XIX və XX əsrlər boyu mütəmadi olaraq sözlərin keçidi baş verdiyi halda bu sahədə aparılan tədqiqatlar da fundamental səciyyə daşıyır. Bu gün, artıq, söz keçidində başqa istiqamətlər baş verdiyi üçün rus dili alınmaları ilə əlaqədar unifikasiyaya dair tədqiqatlar aparılması elə bir ciddi əhəmiyyət kəsb etmir. Qloballaşma şəraitində isə sözkeçmə ilə bağlı unifikasiya barədə tədqiqat aparılması xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu istiqamətdəki tədqiqatların başlıca əhəmiyyəti ondadır ki, yazılı və şifahi nitq normalarının sabitliyinin yad təsirlərdən qorunması zərurətdir. Qloballaşma milli-mənəvi dəyərlərə öz zərərli təsirini göstərdiyi kimi, dil normalarının pozulmasına da zəmin yaradır. Odur ki, bu mənada unifikasiya ilə bağlı tədqiqatların daha da genişləndirilməsi dövrün tələbi kimi nəzərə alınmalıdır.

Əsərin praktik əhəmiyyətinə gəlincə, onu demək lazımdır ki, indiki şəraitdə Azərbaycan dili ilə ingilis dili təmasları daim genişlənir. Buna görə də ingilisdilli sözlərin daha dəqiq, aydın mənimsənilməsi üçün, dil əlaqələrinin normal mexanizmə əsaslanması üçün unifikasiya barədəki tədqiqatlar mühüm praktik əhəmiyyət daşıyır. Əsərin nəticələrini ikidilli və izahlı lüğətlərin tərtibində, ikidilli danışmaq kitabçalarının hazırlanmasında, mətbuatda dil pərakəndəliyinə yol verilməməsində tətbiq etmək mümkündür.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

1. Dil əlaqələri sistemində informasiya vericiliyi güclü olan dildən sözlər başqa dillərə keçir. Bir dildən başqa dilə keçən sözlərin fonetik, morfolji və sintaktik quruluşu sözlərin dil ilə eyni olmadığı üçün unifikasiya problemi yaranır.

2. Söz keçidi mexanizmində beynəlxalq inteqrasiya əsas körpü rolunu oynayır. Bu prosesdə, əlbəttə ki, ingilis dili öz aparıcılığı ilə fərqlənir. Unifikasiya dilin bütün səviyyələrində öz təsirini göstərdiyi üçün bu problemin özünün daxili bir sistem kimi yaranması bir qanunauyğunluğa çevrilir.

3. Qlobal informasiya mühitində Azərbaycan dilinə yeni sözlərin və ifadə vasitələrinin daxil olması dil normalarının tənzimlənməsini tələb edir. İngilisdilli sözlərin transkripsiya və transliterasiyası onların Azərbaycan dilində düzgün tələffüz və yazılış qaydalarının tənzimlənməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

4. İngilisdilli sözlərdəki şəkilçilər mənbə dilin leksik-semantik

xüsusiyyətlərini Azərbaycan dilinə gətirdiyi üçün həmin sözlər mənimsənilərkən onların tərkibindəki şəkilçilər saxlanılır. Həmin sözlər Azərbaycan dilində özünün kök-şəkilçi tərkibi ilə birlikdə bütöv bir vahid kimi mənimsənilir.

5.Sintaktik vahidlərin unifikasiyası dil normalarına riayət etmək tələbindən irəli gələn bir zərurətdir. Sintaktik unifikasiya dil əlaqələrinin yaratdığı innovasiyalar prosesində müəyyən problemlərin yaranması ilə səciyyələnilir.

İşin aprobasiyası. Dissertasiya Odlar Yurdu Universitetinin Jurnalistika, dil ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Dissertasiyanın əsas müddəaları müəllifin ayrı-ayrı məcmuələrdə çap olunmuş məqalələrində öz əksini tapmışdır. Dissertasiya Odlar Yurdu Universitetinin Jurnalistika, dil ədəbiyyatı kafedrasında geniş müzakirə edilmişdir.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiyanın ümumi həjmi 126 səhifədir.

DISSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “**Giriş**” hissəsində mövzunun aktuallığını əsaslandırılır, tədqiqatın məqsədi, vəzifələri və metodları müəyyən edilir, işin elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti göstərilir, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar təqdim edilir.

Birinci fəsil “**Azərbaycan dilində ingilisdilli sözlərin fonetik unifikasiyasının xüsusiyyətləri**” dörd paragrafdan ibarətdir.

Birinci paragrafda Azərbaycan dilində ingilisdilli sözlərin fonetik unifikasiyada transkripsiya və transliterasiyasının rolu öyrənilir. Fonetik transkripsiya, adətən, sözlərin başqa dildə düzgün, dəqiq ifadə olunması deməkdir. Mənbələrdə fonetik transkripsiya başqa dillərdəki şəxs adlarının, xüsusi adların, coğrafi adların və elmi terminologiyanın xüsusu işarələr sistemi kimi verilməsi mənasında şərh edilir.

Transkripsiya ǵsulundan ingilis dilində geniş istifadə olunur. İngilisdilli lüğətlərdə hər bir sözün qarşısında onun transkripsiya variantı ilə düzgün oxunuş qaydası göstərilir. İngilis dilində konservativizm meyli güclü olduğundan qədim yazı norması saxlanılır. Onun düzgün oxunuşu isə transkripsiyada verilir. Transkripsiyadan Azərbaycan dilində də istifadə olunur. Məsələn,

yerli dilortası novlu kar (uh) səsini vermək üçün x işarəsindən, dilarxası işlənən kar (velyar) n səsini vermək üçün ɲ işarəsindən, saitin uzunluğunu bildirmək üçün - (tire) işarəsindən, burun səsini vermək üçün ~ (dalğalı) işarədən istifadə olunur. İngilisdilli sözlərdəki ph hərfbirləşməli sözlər Azərbaycan dilində f, ch hərfbirləşməli sözlər z, sh hərfbirləşməli sözlər isə ş işarəsi ilə verilir.

İngilisdilli sözlərin Azərbaycan dilində verilməsi üçün transliterasiyadan da istifadə olunur. Transliterasiya sözlərin hərfi işarələrinin başqa dildə uyğun variantda verilməsi deməkdir. Məsələn, ingilis dilində elə sözlər var ki, onların yazı forması qədim ənənələri əks etdirdiyindən mənbə dildə həmin işarələr saxlanılır. Azərbaycan dilində isə ingilis dilindəki konservativ işarələr fonem əhəmiyyəti daşımır. Ona görə də müvafiq işarə ilə də əks olunmur. Məsələn, ingilis dilindəki *time* sözü Azərbaycan dilində eyni şəkildə yox, tələffüz variantında transliterasiya olunur: *taym* (*ayt*), *city* sözü isə *siti* kimi qəbul edilir: *Siti* (*centr*): *dinosaur* sözü isə ingilis dilindəki “*daynozaur*” kimi yox, “*dinozavr*” kimi transliterasiya edilir. Göründüyü kimi ingilisdilli sözlərin Azərbaycan dilində mənimsənilməsi və yazılması üçün transkripsiya və transliterasiyanın tətbiqinin çox mühüm praktik əhəmiyyəti vardır.

İkinci paraqrafda Azərbaycan dilində ingilisdilli sözlərin fonetik unifikasiyasının xüsusiyyətləri şərh edilir. Fonetik unifikasiya dildəki fonem sisteminin tələbləri əsasında tətbiq olunur. Azərbaycan dilinin fonem təbiəti ilə ingilis dilinin fonem təbiəti arasında müəyyən fərqlər mövcuddur. Odur ki, Azərbaycan dilində qəbul edilən və işlədilən ingilisdilli sözlərdə Azərbaycan dilinin fonetik tələbləri əsəsindəki unifikasiya prinsipləri tətbiq olunur. Bəzi sözlərdə fonetik eyniyyət olduğundan onlar oxşar şəkildə qəbul edilir. Məsələn; *amulet*, *ananas*, *absurd*, *badminton*, *barter*, *dominant*, *dominion*, *element*, *ellipsis*, *emblem*, *limit* kimi sözlərin yazılışında və tələffüzündə fərq görünmədiyindən onlar oxşar şəkildə qəbul edilir. Fonetik fərqlərin müşahidə edildiyi sözlər isə sözalan dilin fonetik tələblərilə uyğunlaşdırılaraq qəbul edilir.¹

---

¹ Axundov A. Azərbaycan dilinin fonetikasi. Bakı, Maarif, 1984; Qasimov M. Azərbaycan dili terminologiyasının əsasları. Bakı, Elm, 1973, s.156; Даниленко В.П. Лингвистические требования к стандартизации терминологии // Терминология и норма. Москва, Наука, 1972, с.5-32.

Alınma sözlərin o qismi dəyişdirilmədən qəbul edilir ki, onların mənası anlaşılıqlı olur, quruluşu və ifadə forması Azərbaycan dilinin nitq tələblərinin ödənilməsinə maneçilik yaratmır. O sözlərdə dəyişmə baş verir ki, onlar ya quruluş cəhətdən Azərbaycan dilinin fonetik-orfoqrafik tələblərini ödəmir, ya da qrammatik cəhətdən Azərbaycan dili ilə uyğunlaşmır və ya mənacə uzlaşa bilmir. Bu halda, onun tərkibinin dəyişdirilməsindən daha çox ona qarşılıq tapılmasına üstünlük verilir. Bir qayda olaraq, Azərbaycan dilinə başqa dillərdən o halda sözlərin keçidi baş verir ki, bu dildə həmin anlayışların qarşılığı mövcud olmasın. Məsələn, Azərbaycan dilində *teleqram, teleqraf, kombayn, ekspedisiya, metodika, psixologiya, assistent, dissertant, doktorant, elektron, neytron, futbol, voleybol, beysbol, xokkey* kimi sözlərin müvafiq qarşılığı yoxdur. Bəzi alınma sözlər Azərbaycan dilində mənimsənilərkən onların tərkibində icbarlaşma aparılır. Məsələn, bəzi ingilisdilli, qoşasamitli sözlər Azərbaycan dilində mənimsənilərkən qoşa samitlərdən biri özünün fonem əhəmiyyətini saxlaya bilmir. Ona görə də şifahi nitq qoşa samitlərdən birini ixtisar edir. Yazıda da belə sözlər qoşa samitlə yox, tək samitlə yazılır: *dissident (ing)-disident (azərb), express (ing)- ekspres (azərb), address (ing)- adres (azərb), session (ing)- sessiya (azərb), compress (ing)-kompres (azərb), fuqasse (ing)- fuqas (azərb), barrier (ing)- baryer (azərb), barril(ing)-barel (azərb), million (ing)- milyon (azərb), billiard (ing)- bilyard (azərb), melodramma (ing)- melodram (azərb), programme (ing)- proqram (azərb), appetite (ing)- apetit (azərb), cattege (ing)- katej (azərb) və s.*

Üçüncü paraqrafda Azərbaycan dilində ingilisdilli sözlərin qrafik unifikasiyasının üsulları təhlil edilir. İngilisdilli sözlər Azərbaycan dilində mənimsənilərkən onlarda fonetik unifikasiya ilə yanaşı qrafik unifikasiya da aparılır. Qrafik unifikasiya yazı sistemində aiddir. Qrafik unifikasiya bir dildən başqa dilə hazır şəkildə daxil olan sözlər üzərində tətbiq edilir. Mümkündür ki, etimon dil ilə reseptor dil eyni əlifba (qrafika) sistemindən istifadə etsin. Lakin bu dillərdə fonetik quruluş fərqi əlbəttə ki, istisna olmur. Odur ki, belə istisnalıq əlifbada (qrafikada) da özünü göstərir. Ona görə də sözün yazılışı, bütövlükdə, etimon dildəki kimi qəbul edilə bilmir. Ola bilər, həm etimon dildə, həm də reseptor dildə fonetik vahidlər uyğun gəlsin, amma qrafik işarələr uyğun olmasın. Bu halda, reseptor dil alınan sözlərə öz qrafik işarələrini tətbiq edir. Azərbaycan dilində işlənən

İngilisdilli sözlər üzrə bu cür qaydayasılmanın xüsusi əhəmiyyəti vardır. Çünki Azərbaycan dili yazısında fonetik əlifba sistemindən istifadə edildiyi halda, İngilis dili yazısında tələffüz şəraiti (orfoepik prinsip) və tarixi-ənənəvi qaydalara riayət edilməsi daha üstün yer tutur. Odur ki, ingilis dilində bir səsin işarəsi, yeri gəldikcə, başqa bir səsin təsviri məqamında da işlədilir. Azərbaycan dilində isə həmin işarələr uyğun variantla əvəz olunur. Məs.: **c-k:** *anatomic (ing)- anatomik (azərb)*, *fanatic (ing)- fanatik (azərb)*, *diplomatic (ing)- diplomatik (azərb)*; **s-z:** *artesian (ing)- artezian (azərb)*, *genesis (ing)- genezis (azərb)*, *diapason (ing)- diapazon (azərb)*, *laser (ing)- lazer (azərb)*; **z-q:** *grammar (ing)- qrammatika (azərb)*, *grill (ing)- qril (azərb)*, *gravitation (ing)- qravitasiya (azərb)*; **th-f:** *mithology (ing)- mifoloji (azərb)*, *marathon (ing) –marafon (azərb)*; **x-ks:** *affix (ing)- affiks (azərb)*, *komplex (ing)- kompleks (azərb)*; **y-i:** *syntactic (ing) – sintaktik (azərb)*, *syllogism (ing) – sillogizm (azərb)*.

Dördüncü paraqrafda Azərbaycan dilində ingilisdilli sözlərin orfoqrafik və orfoepik unifikasiyasının əsas prinsipləri tədqiq edilir. Orfoqrafik unifikasiya başqa dillərə məxsus sözlərin quruluşunda müşahidə olunan fərqli yazılış variantlarının reseptor dilin yazılış qaydalarına uyğunlaşdırılması mənasında başa düşülür.¹

Başqa dillərə məxsus müəyyən sözlərin tərkibində işlədilən qrafik elementlər mənbə dildə həm fonetik, həm də morfoloji əhəmiyyət kəsb edə bilər. Yazılı dilin normaları ilə şifahi dilin normaları arasında daimi keyfiyyət fərqləri baş verir. Yazılı ənənələrin güclü olduğu dillərdə yazı norması icbari şəkildə konservasiya edilir. İngilis dili məhz belə bir dildir. Şifahi dil ənənələri güclü olan dillərdə şifahi nitqin tələbləri yazılı dilə təsir göstərir. Bu xüsusiyyət Azərbaycan dilində mövcuddur. Ona görə də ingilisdilli sözlərin müəyyən qismi Azərbaycan yazılı dilində şifahi nitqin təsiri ilə dəyişir. Buna uyğun olaraq ingilisdilli sözlərdə orfoqrafik unifikasiya aşağıdakı nümunələrdə olduğu kimi müşahidə edilir: a) Azərbaycan variantında süz sonuna sait elementi əlavə olunur: *band (ing)- banda (azərb)*, *firm (ing)- firma (azərb)*, *reform (ing)- reforma (azərb)*, *mastik (ing)- mastika (azərb)*, *camphor (ing)- kamfora (azərb)*; b) Azərbaycan variantında sondakı element ixtisar olunur: *etical (ing)-*

---

¹ Verdiyeva Z.N., Ağayeva F.M., Adilov M.İ. İzahlı dilçilik lüğəti. Bakı, "Maarif", 1989, s.208.

etik (azərb), anatomical (ing)- anatomik (azərb), analogue (ing)- analoq (azərb), lecture (ing)- lektor (azərb); c) Azərbaycan variantında sözün tərkibinə tənzimedicı element daxil olur: a) popular (ing)- populyar (azərb), liner (ing)- layner (azərb), actor (ing)- aktyor (azərb), absolute (ing)- absolyut (azərb).

Orfoepik unifikasiya tələffüz normalarına uyğunlaşdırılmış unifikasiya variantıdır. Bu variantda nitq və yazı arasında tarazlaşma prinsipi əsas götürülür. Belə ki, Azərbaycan dilindəki bəzi sözlər ingilis yazısı üzrə yox, nitq üzrə unifikasiya edilir: *liner (ing)- layner (azərb), timer (ing)- taymer (azərb), site (ing)- sayt (azərb), biline (ing)- bilayn (azərb)*. Sözlərin bəzilərində yanaşı gələn saıtlərin arasına Azərbaycan tələffüzünə uyğun olaraq tənzimedicı samit artırılır: *anemia (ing)- anemiya (azərb), idea (ing)- ideya (azərb), aria (ing)- ariya (azərb), acacia (ing)- akasiya (azərb)*. Sözlərin bəzilərində isə Azərbaycan şifahi nitqinin tələbinə görə yanaşı saıtlərdən biri ixtisar olunur: *leader (ing)- lider (azərb), leasing (ing)- lizing (azərb), detail (ing)- detal (azərb)*.

İkinci fəsil “Azərbaycan dilində ingilisdilli sözlərin morfoloji və leksik-terminoloji unifikasiyasının təsvir prinsipləri” dörd paraqrafdan ibarətdir.

Birinci paraqrafda ingilisdilli sözlərdəki şəkılçi tərkıblərinin Azərbaycan dilində adekvat unifikasiyası öyrənilir.

İngilisdilli sözlərin Azərbaycan dilində uyğunlaşdırılıb normalaşdırılıb işlədilməsində morfoloji unifikasiyanın tətbiqi mühüm yer tutur. Bu xüsusiyyət özünün şəkılçi tərkibi ilə birlikdə işlənən ingilisdili sözlərdə müşahidə edilir. Düzdür, ingilisdilli sözlərdəki şəkılçilər Azərbaycan dilində qrammatik funksiya daşıdır. Yəni müstəqil şəkildə Azərbaycan sözlərinə qoşulub heç bir qrammatik (sözdəyişdirijilik) və ya sözdüzəldijilik əhəmiyyətinə malik olmur. Ancaq ingilisdilli sözlərdəki şəkılçilər mənbə dilin leksik-semantik xüsusiyyətlərini Azərbaycan dilinə gətirdiyi üçün həmin sözlər mənimşənilərkən onların tərkibindəki şəkılçilər saxlanılır. Beləliklə, həmin sözlər özünün kök-şəkılçi tərkibi ilə birlikdə bütöv bir vahid kimi mənimşənilir. Azərbaycan dilinə özünün kök-şəkılçi tərkibi ilə daxil olan sözlərin unifikasiyasında fonetik və orfoqrafik tələblər əsas

götürüldüyü kimi, onların morfoloji normalaşdırılmasına da xüsusi diqqət yetirilir.¹

İngilisdilli kök-şəkilçi tərkibli sözlərin Azərbaycan dilində müxtəlif unifikasiya variantları vardır. Kök-şəkilçi tərkibi ilə birlikdə bir vahid kimi işlədilən sözlərin bir qisminə kök və şəkilçi bütövlükdə Azərbaycan dilinin qrafik və orfoqrafik qaydaları bazasına müvafiq olaraq işlədilir. Məsələn: illusionist (ing) - illüzionist (azərb), expansionist (ing) - ekspansionist (azərb), idealist (ing) - idealist (azərb) və s.

Bu cür sözlərin tərkibindən -ist şəkilçisini ayırmaq olmur. Çünki onların Azərbaycan dili variantını -çı şəkilçisi ilə əvəz etdikdə əvvəlki məna itir: illuzionçu, ekspansionçu, idealçı. Ancaq -ist şəkilçili elə sözlər vardır ki, onlarda -ist şəkilçisini -çı ilə əvəz etdikdə mənbə dildəki məna tam ifadə oluna bilər: traktorist-traktorçu, futbolist-futbolçu, terrorist-terrorçu.

Azərbaycan dilinə -izm şəkilçi ilə daxil olan sözlərin də mənimsənilməsində oxşar xüsusiyyət müşahidə edilir. Belə ki, bəzi -izm şəkilçili sözlər həmin şəkilçi ilə birlikdə qəbul edildiyi halda, bəzi sözlərdə -izm şəkilçisi Azərbaycan dilinə məxsus -çılıq adekvatı ilə əvəz edilir: bürokratizm (ing)-bürokratizm-bürokratçılıq (azərb), barbarizm (ing)-barbarizm-barbarçılıq (azərb), despotizm (ing)-despotizm-despotçuluq (azərb) və s.

Bəzi sözlər Azərbaycan dilində müstəqil vahid kimi işlənir. Ona görə də onların şəkilçi tərkibində dəyişmə aparmaq olmur. Məs.: -tor, -ik, -al və s. şəkilçili sözlər: aviator (ing)- aviator (azərb), elevator (ing)- elevator (azərb); microscopic (ing)- mikroskopik (azərb), academic (ing)- akademik (azərb); federal (ing)-federal (azərb), formal (ing)- formal (azərb).

-İon şəkilçi ilə işlənən sözlər türk dilində olduğu kimi qəbul edilir: istasion (stansiya), provakasion (provakasiya), depresion (depressiya), komission (komissiya).

Azərbaycan dilinə aid 1920-ci illərə qədərki mənbələrdə də həmin şəkilçi Azərbaycan dilində mənbə dildə olduğu kimi

---

¹ Qasımov M. Azərbaycan dili terminologiyasının əsasları. Bakı, "Elm", 1973, s.105, 134-140; Алиева С. Структурно - семантический анализ терминов в азербайджанском языке, заимствованных из русского языка. Автореф дисс. ... канд. филол. наук. Баку, 1990, с.16; Sadiqova S. Azərbaycan dili terminologiyasının nəzəri problemləri. Bakı, "Elm", 2002, s.103-113.

işlənmişdir. Sovet dövründə isə bu şəkilçi ilə qəbul edilən sözlər Azərbaycan dilində rus dili variantı əsasında unifikasiya edilmişdir: distribution (ing)- distribusiyaya (azərb), station (ing)- stansiya (azərb), federation (ing)- federasiya (azərb), deportation (ing)- deportasiya (azərb). Lakin Azərbaycan dili müstəqil şəkildə beynəlxalq aləmə inteqrasiyaya qoşulduğu üçün həmin tipli sözlər, hazırda mənbə dildə olduğu şəkildə qəbul edilir.

İkinci paragrafda ingilisdilli sözlərin sonundakı şəkilçinin Azərbaycan dilində ixtisarı nəzərdən keçirilir. İngilisdilli sözlərin sonundakı bir şəkilçinin ixtisarı Azərbaycan dilində funksionallığını itirdiyi üçün onun leksik-qrammatik mənası terminoloji vahid kimi işlənən sözün öz üzərinə keçir. Məs.: aborigenal (ing.) - aborigen (azərb.), exkursus (ing.) - ekskurs (azərb.) və s.

Söz tərkibindən bir neçə şəkilçidən sonuncunun ixtisarı ilə onun funksiyası özündən əvvəlki şəkilçi üzərinə keçir. Məs.: ethnographical (ing.) - etnoqrafik (azərb.), fantastical (ing.) - fantastik (azərb.), philological (ing.) - filoloji (azərb.), poetical (ing.) - poetik (azərb.) və s.

Sonuncu şəkilçisi -ist olan ingilisdilli sözlər Azərbaycan dilində mənbədə olduğu kimi işlədilmir. Azərbaycan dilində sözün isim mənası bu şəkilçi olmadan ifadə edilir: philologist (ing.) - filoloq (azərb.), dialectologist (ing.) - dialektolog (azərb.), etimologist (ing.) - etimoloq (azərb.) və s. Bu sözlər qrupuna sonu -s, -is, -ism (izm), -ik, -um və s. şəkilçi elementli ingilisdilli sözlər də daxildir. Məs.: genetics (ing.) - genetik (azərb.), poetics (ing.) - poetik (azərb.), metatesis (ing.) - metateza (azərb.), phenomenalism (ing.) - fenomenal (azərb.).

İngilis dilində sonu -y şəkilçisi ilə bitən sözlər Azərbaycan dilində -iya şəkilçisi ilə, -ary, -ry şəkilçiləri ilə bitən sözlər -us, -izm şəkilçiləri ilə tənzim olunur: etimology (ing.) - etimologiya (azərb.), laboratory (ing.) - laboratoriya (azərb.), notary (ing.) - notarius, pedantry (ing.) - pedantizm (azərb.). Azərbaycan dilində alınma sözlərə əlavə şəkilçi artırılması ciddi orfoqrafik problemlər yarada biləcəyi baxımından bu sözlərin unifikasiyasına xüsusi diqqət tələb edir.

Üçüncü paragrafda şəkilçi tərkibi Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırılaraq işlədilən ingilisdilli sözlər şərh edilir. Alınma sözlərin müqabilində Azərbaycan dili şəkilçilərinin sözyaratma funksiyası genişləndikcə onların əvəzədmə imkanları da artır.

Azərbaycan dili şəkilçiləri o sözlərdə fəallaşır ki, onlar müstəqil işlənsin və müstəqil bir leksik vahid kimi dilin lüğət tərkibində özünə yer tuta bilsin.

İngilisdilli sözlərdəki -er, -ist şəkilçiləri Azərbaycan dilində -çı, (-çi, -çu, -çü) şəkilçisi ilə, -al, -ed, -ous, -ized, -tive şəkilçiləri -lı (-li, -lu, -lü) şəkilçisi ilə əvəz edilir: footballer (ing)-futbolçu- (azərb), geodesist (ing)- geodeziyaçı (azərb); ideological (ing)- ideyalı (azərb), ejzematous (ing)-ekzemaçı (azərb), laminated (ing)- laminasiyalı (azərb), motorized (ing)-motorlu (azərb), authoritative (ing)-avtoritetli (azərb).

Azərbaycan dilinin söz yaradıcılığı prosesində lıq (-lik, -luq, -lük) şəkilçinin mühüm rolu vardır. Bu şəkilçi on bir mənə qrupu üzrə sözlərin yaradılmasında iştirak edir. Termin yaradıcılığı prosesində də bu şəkilçi xüsusi məhsuldarlığa malikdir.

Bu şəkilçi Azərbaycan dilinə daxil olan ingilisdilli sözlərdə -ty, -ation, -ing, -ness, -jy kimi şəkilçiləri əvəz edə bilər: activity (ing)-aktivlik (azərb), domination (ing)- dominantlıq (azərb), extensiveness (ing)- ekstensivlik (azərb), agency (ing)- agentlik (azərb).

Dördüncü paragrafda Azərbaycan dilində ingilisdilli sözlərin leksik-terminoloji unifikasiyası tədqiq edilir. Azərbaycan dilində ingilisdilli leksik-terminoloji vahidlərin unifikasiyası da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan dili başqa dillərlə, xüsusilə, beynəlxalq aləmdə aparıcı informasiya vasitəsinə çevrilən ingilis dili ilə sərbəst kontakt yarada bildiyi üçün müasir mətbuatda da ingilisdilli sözlər özünə sərbəst işlədilmə məkanı yaratmışdır. Mətbuatda sərbəst işlədilən sözlər mənaca mənimsənilmədiyi üçün anlayış normasına uyğun gəlmir. Ona görə də yazı normasına uyğun gəlməyən sözlər dili necə korlayırsa, anlayış normasına uyğun gəlməyən sözlər də o qədər dilin korlanmasına səbəb olur. Mətbuat ona əsaslanırsa ki, əcnəbi sözlər, o cümlədən, ingilisdilli sözlər beynəlxalq informasiyanı mənimsəmək üçün bir vasitədir, bu fikrə o qədər də aludəçilik etmək düzgün sayılmamalıdır. Çünki elə sözlər vardır ki, onların reseptor dildə qarşılığını tapmaq mümkündür. Mümkündürsə anlayış norması da bərqərar olunur. Ona görə də əcnəbiçiliyə aludə olmaqdan qorunmaq daha əlverişli sayılmalıdır.

Qarşılıq tapılmırsa mətnə sözü elə işlətmək lazımdır ki, onun mənası qaranlıq qalmasın. Məsələn, mətbuatda sadəcə, dəb xatirinə distribüter (bölücü, paylayıcı), lizing (icarə), delimitasiya (bölünmək),

portal (keçid, əsas giriş yeri), forpast (ön keşikçi məntəqəsi), odioz (iyrənc), depressiya (iflas), piar (bərabər hüquqlu), aksesuar (köməkçi vasitələr), bloqer (guya blokçu), eksklüziv (unikal, nümunəvi), aqoniya (əzab), interfeys (rabitə), animasiya (canlanma) və s. çoxlu, mənası lüğətlərdən anlaşıla bilən sözlər işlənir. Dilin anlayış normalarının mühafizəsi baxımından bu sözlər elə də ciddi əhəmiyyət daşıyır. Ona görə də ilk növbədə dilin qayğısı daha önəmli hadisə kimi nəzərə alınmalıdır.

Üçüncü fəsil “Azərbaycan dilində ingilisdilli sözlərin sintaktik unifikasiyası və nitq normaları” dörd paragrafdan ibarətdir.

Birinci paragrafda dil əlaqələri sistemində sintaktik unifikasiya problemləri öyrənilir. Sintaktik unifikasiya dildə ən maraqlı məsələlərdən biridir. Fonetik unifikasiya səslərin, orfoqrafik unifikasiya qrafemlərin uyğunlaşdırılması, morfoloji unifikasiya şəkilçi morfemlərin qaydaya salınması kimi nəzarətdə saxlanıla bilən proseslərdən ibarət olduğu halda sintaktik unifikasiya çox zaman normalar hüdudunda nəzarətdə saxlanıla bilmir. Odur ki, sintaktik unifikasiyanın nəzarətdə saxlanıla bilməsi üçün onun parametrlərinin sistemləşdirilməsinə diqqət yetirmək normalara riayət etmək tələbindən irəli gələn bir zərurətdir.

Sintaktik unifikasiya dil kontaktlarının yaratdığı innovasiyalar prosesində özünəməxsus problemlərin meydana çıxması ilə səciyyələnir. Məsələn, orta əsrlərdə Azərbaycan dilinin ərəb-fars dilləri ilə təması nəticəsində bu dilə onun daxili strukturları ilə uyuşmayan çoxlu izafət birləşmələri daxil olmuşdur. Bu izafət birləşmələri Azərbaycan dilinin heç bir yazı norması ilə tutuşmadığından dildə həddən artıq bir qəlizləşmə yaratmışdı. Belə ki, izafət dili, hətta, bəzi mətnlərdə fərdi üslub nümunəsinə də çevrilmişdi. İzafətin norma cəhətdən mənimsənilmə bilmədiyi səbəbindən bu gün klassik mətnlərin oxunub başa düşülməsində xeyli çətinliklər yaranmışdır. Sovet dövründə də rus dilində əlavəli mürəkkəb sözlər deyilən modellər yaranmışdı.¹

Ancaq əlavəli mürəkkəb sözləri nəzarətdə saxlamaq olurdu və rus dilindəki müvafiq modellərin müqabilində Azərbaycan dilində

---

¹ Xudiyev N. Azərbaycan dədəbi dilinin lüğət tərkibinin inkişafı. Bakı, ADPI, 1986, s.51; Cəfərov S. Müasir Azərbaycan dili. Bakı, “Maarif”, 1979, s.202; Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dilinin leksikologiyası. Bakı, 2008.

vaqon-restoran, blok-stansiya, elmi-publisistik, tikinti-quraşdırma tipli sintaktik vahidlər yaranmışdı. Müasir dövrdə Azərbaycan dilinin beynəlxalq informasiya məkanında ingilis dili sözlərinə marağın artması ilə, xüsusən, reklam dilində Azərbaycan normalarının pozulması, demək olar ki, adi bir hal almışdır. İnformasiya dili axınının sürətləndiyi bir mərhələdə bunlara ayıq gözlə baxmaq lazımdır ki, müəyyən dövr keçdikdən sonra bu normasızlıqlar bir daha “izafət fəsadı dərslərini” təkrar etməsin.

İkinci paraqrafda Azərbaycan dilində hazır şəkildə işlədilən ingilisdilli mürəkkəb sözlərin unifikasiyası öyrənilir. İngilisdilli mürəkkəb sözlərin bir qismi Azərbaycan dilində hazır şəkildə işlədilir. Bu sözlər Azərbaycan dilində leksik-semantik və struktur cəhətdən mənimsənilmiş vahidlər sayılır və başlıca olaraq terminoloji səciyyə daşıyır. Məsələn, antibacterial (ing)-antibakterial (azərb), antibiotic (ing)- antibiotik (azərb), antisemitism (ing)- antisemitizm (azərb), avtoqələm, aeroxizək, etno-milləti və s.

İngilis dili analitik quruluşlu olduğu üçün bu dildə izomerfik modellərə uyğun mürəkkəb tərkibli sözlər norma kimi işlədilir. Azərbaycan dilində, izomerfik modellər, artıq öz yerini aqlütinasiyaya verdiyindən bu dildə izomerfik modellərin analitik dildə saxlanılan nümunə modelləri norma sayılmır. Odir ki, analitik dillərlə inteqrasiya mühitində işlədilməsinə ehtiyac yaranan modellərdə Azərbaycan dilinin tələblərinə uyğunlaşma baş verir. Analitik modellərdə işlənən birinci komponent Azərbaycan dilində müvafiq qarşılıqla əvəz edilir. Beləliklə, ingilis dilli modelin müqabilində unifikasiya edilmə yolu ilə Azərbaycan dilində yeni bir mürəkkəb forması yaradılır: polyatomic (ing)-çoxatomlu (azərb), multiformity (ing)- çoxformalı (azərb), diatomic (ing)-ikiatomlu (azərb).

Analitik modellərin ikinci tərəfində dəyişmə baş verməsi ilə Azərbaycan dilində innovasiya variantlarının yaranması aqlütinasiyanın təsirini aydın göstərir. Əslində, belə modellərin Azərbaycan dili variantında analitik dillərdəki forma müqabilində unifikasiya üzrə struktur dəyişməsi müşahidə edilmir. Məsələ bundadır ki, bu tipli nümunələr mənbə dildə mürəkkəb söz kimi işlənir. Azərbaycan dilində isə birinci növ təyini söz birləşməsinə mürəkkəb söz şəklindəki ifadə variantı kimi özünü göstərir: ultrasound (ing)-ultrasəs (azərb), fotocopy (ing)-fotosürət (azərb), fotographer (ing)- fotomüxbir (azərb) və s.

İngilisdilli mürəkkəb söz modellərinin bir qismi isə Azərbaycan dilində unifikasiya olunarkən, bu dilin söz tərkibi ilə uyğunlaşdırılmış varianta çevrilir. Nəticədə mənbə dilin modelinə uyğun Azərbaycan dilində yeni mürəkkəb söz yaranması müşahidə edilir. Burada Azərbaycan dilinin aqlütinasiya təsiri ilə baş verən əsas yenilik odur ki, ingilisdilli modelin birinci tərəfi Azərbaycan dilindəki innovasiya variantının ikinci tərəfinə keçir və affiksəl (sözyaradıcı) vasitə funksiyasını yerinə yetirir. Bu da Azərbaycan dili unifikasiyasının bir təsiri kimi özünü göstərir: interlingual (ing)- dillərarası (azərb), international (ing)- millətlərarası (azərb), superhuman (ing)- fəvqəlbəşər (azərb) və s.

Üçüncü paraqrafda ingilisdilli sözlərin mürəkkəb ixtisarların Azərbaycan dilində unifikasiya formaları təhlil edilir. Mürəkkəb ixtisarlar dildə çoxsözlülüyə və çox elementliliyə qənaət baxımından əhəmiyyətlidir. İnformasiyaların artdığı indiki mərhələdə mürəkkəb ixtisarlara meyl də çoxalmağa başlayır. Belə ki, Azərbaycan dilində də bu meyllə əlaqədar yaranan və xüsusi vahid kimi işlədilən, mənası başa düşülən BMT, MDB, ABŞ, YUNESKO, TRASEKA, BDU, AzərJELL, Azəriqaz, Azərsu kimi mürəkkəb sözlər vardır. Çox zaman mürəkkəb sözlərə aludəçilik artdığından ingilisdilli mürəkkəb sözlərin işlədilməsinə həddən artıq yer verilir: ANS (Azerbaijan News Service), SOCAR (State Oil Company of Azerbaijan), YUPI (United Press International) və s.

Dördüncü paraqrafda Azərbaycan dilinin unifikasiya tələblərinə sığışmayan ingilisdilli sözlər və nitq normaları tədqiq edilir. Dildə normadan kənar işlədilən çoxlu reklam nümunələri vardır ki, onların bəzəsində xüsusi bir diqqətlik tələb olunur. Məsələn, xidmət sahələrinin qarşısında, mağazalarda, iaşə obyektlərində işlədilən aşağıdakı reklam nümunələri mənacə hamı üçün aydın deyildir. Aydın olmadığı üçün də anlayış normasından kənarıdır: “Super Market”, “Mini Market”, “Orbit Market”, “Final Market”, “Metro Market”, “Access Bank”, “Standart Bank”, “Digital Foto”, “Lüxen plaza”, “İdeal Ledi”, “Oriflame Magazine”, “Evro Moda”, “Life Centre”, “Stoma Dent”, “Good Year”, “Ramada Plaza” və s. kimi çoxsaylı reklamların işlədilməsi beynəlxalq informasiya ilə əlaqədar olsa da bu reklamların Azərbaycan variantının göstərilməsi, xüsusilə vacibdir. Bütövlükdə unifikasiya dil normalarının stabilliyinə xidmət göstərdiyi üçün onun tətbiqi məsələsi daim diqqətdə olmalıdır. Unifikasiya həm

də ona görə əhəmiyyətli və vacibdir ki, yazılı və şifahi nitqin yaxınlaşmasında, informasiyaların davamlı verilməsində aparıcı və tənzimləyici bir vasitədir.

“Nəticə”də dissertasiyanın məzmunundan irəli gələn əsas nəticələr və ümumiləşdirmələr təqdim olunmuşdur.

Dissertasiyanın əsas müddəaları müəllifin aşağıdakı məqalələrində əks olunmuşdur:

1. Azərbaycan dilində ingilisdilli sözlərin sonunun fonetik və orfoqrafik unifikasiyası. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Filologiya məsələləri. №8. Elm və təhsil-2010, s.300-306.

2.İngilisdilli sözlərin mətbuatda işlədilməsində unifikasiya problemi. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Filologiya məsələləri № 9. Elm və təhsil-2010, s.161-167 .

3.Azərbaycan dilində ingilisdilli qoşasamitli sözlərin unifikasiyası Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Filologiya məsələləri № 10.Elm və təhsil-2010, s.194-201.

4.Azərbaycan dilində ingilisdilli sonşəkilçili sözlərin unifikasiyası-Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Filologiya məsələləri № 14. Elm və təhsil-2010, s.132-138.

5.Fonetik unifikasiyada transkripsiya və transliterasiyanın rolu. Azərbaycan Respublikası Təhsil Mərkəzi. GDU-Gəncə Dövlət Universiteti. Elmi xəbərlər-2011.Fundamental humanitar və təbiət elmləri seriyası. Gəncə-2011, s.140-146.

6.Унификация сложносоставных слов в азербайджанском языке - Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi. Bakı Slavyan Universiteti, Gəncə Dövlət Universiteti. “Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri” - Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 88-ci ildönümünə həsr olunmuşdur. II Beynəlxalq elmi konfransın materialları. I hissə. 4-7 may 2011-ci il, səh.590-595.

7. Azərbaycan dilində ingilisdilli sözlərin unifikasiyası problemi. “Xarici dillərin öyrənilməsi və inkişafı problemləri” mövzusunda həsr olunmuş elmi-praktik konfransı. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi. Gəncə Dövlət Universiteti, s.51-55.

8. Синтаксическая унификация англоязычных слов в азербайджанском языке. Вестник МГЛУ. Вып.17 (596). Москва, 2010, с.89-92.

УНИФИКАЦИЯ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ СЛОВ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Процесс унификации, как правило, применяется при заимствовании единиц из других языков. С расширением международной информационной среды расширяются и межъязыковые связи. Очевидно, что в процессе перехода слов из одного языка в другой информационная интенсивность относится к языку, из которого слова переходят в другой язык.

На современном этапе основным информационным источником является английский язык. Из английского языка слова заимствуются не только азербайджанским языком, но и другими мировыми языками. В связи с тем, что с точки зрения типизации мировые языки неодинаковы, то при упорядочении процесса заимствования принимаются во внимание особенности рецепторного языка. При соответствии заимствованных слов требованиям фонетики, графики и орфографии рецепторного языка, они употребляются в соответствующем порядке. При возникновении различий между требованиями рецепторного языка и заимствованными словами эти различия упорядочиваются не соотносительно исходного языка, а в соответствии с требованиями рецепторного языка. В целом унификация применяется относительно элементов языковой системы.

С расширением интеграции между английским и азербайджанским языками увеличивается упорядочение элементов, предел которых охватывает систему языка. Поэтому в настоящее время проводится унификация английских слов в азербайджанском языке на уровне фонетики, графики, орфографии, лексики, морфологии и синтаксиса.

**THE UNIFICATION OF ENGLISH WORDS IN
AZERBAIJANI**

SUMMARY

Unification process is, as a rule, applied to the linguistic units borrowed from another language. As international information medium becomes wide-spread, interlingual relations and terms extend broadly as well. Consequently intensification occurs in the word-borrowing process from one language into the other one. It is obvious that in the word-borrowing process words are coined to other languages from the one having information intensiveness. Nowadays English is considered to be the basic information source.

Words are coined from English not only into Azerbaijani, but also the other world languages are identical with one-another from the typological point of view, the features of target language are taken into account in regulating the world-borrowing process. Coined words are accepted suitably provided they conform the phonetical, graphical and orthographical requirements of target language. When there occurs distinction between the requirements of target language and borrowed words, then the distinction is regulated not according to source language, but to target language.

Unification is, as a whole, applied to the elements of linguistic system. As the integration extends between Azerbaijani and English, the regulating terms of penetrating linguistic elements grow wide. Therefore the English words used in Azerbaijani are analysed due to phonetical, graphical, orthographical, lexico-morphological, and syntactical unification.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

БАКИНСКИЙ СЛАВЯНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

СЕВДА АГИЛЬ КЫЗЫ КЯЗИМОВА

**УНИФИКАЦИЯ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ СЛОВ
В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ**

10.02.20 – Сравнительно-историческое и сравнительно-
типологическое языкознание

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание научной степени доктора философии
по филологическим наукам**

БАКУ – 2012